

Drs. H.C. Dekker

Van de leer van Waarde en Winst naar Maatschappelijke Berichtgeving

1 Inleiding

In de klassieke bedrijfseconomie, zoals die in Nederland door Limperg als een verbijzondering van de economische wetenschap is ontwikkeld, wordt traditioneel het deelgebied van de leer van Waarde en Winst onderscheiden. Een belangrijk, zo niet het hoofdonderdeel, van dit deelgebied wordt gevormd door vraagstukken ter bepaling van de grootte van de winst. In de gedachtegang van Limperg hangen de vraagstukken van de waarde en de winst onverbrekkelijk samen. Winst bij Limperg is verteerbaar inkomen. De economische functie van de jaarrekening (en van de balans) is – aldus Limperg (1937) – ‘het verteerbaar inkomen uit het bedrijf aan te wijzen: een gegeven dat volstrekt nodig is voor het maatschappelijk verkeer ten behoeve van een rationele behoeftebevrediging’.

Hoewel de winst van een onderneming nog steeds een belangrijk financieel-economisch gegeven is, gezien ook de aandacht die deze grootheid regelmatig in de financiële pers krijgt, heeft er in de laatste decennia een verschuiving plaatsgevonden van de traditionele Waarde- en Winstproblematiek naar het meer omvattende vraagstuk van de Externe Berichtgeving. Bij de externe berichtgeving gaat het om vraagstukken van de informatieverstrekking door ondernemingen aan externe belanghebbenden (in ruime zin). In dit artikel wordt uitgegaan van de door Bindenga (1987, pag. 13.) gegeven omschrijving van Externe Berichtgeving.¹

In deze bijdrage wordt aandacht geschonken aan diverse aspecten zoals wet- en regelgeving, analyse van informatiebehoeften e.d., die een verschuiving van de problematiek hebben bewerkstelligd. Allereerst zal evenwel in het kort aandacht worden besteed aan enkele voor ons onderwerp van belang zijnde elementen uit de theorie van Limperg. Vervolgens wordt ingegaan op de veranderde visie op de onderneming. Daarna worden in het kort de ontwikkelingen in wet- en regelgeving besproken. Voorts wordt op basis van resultaten van empirisch onderzoek een overzicht gegeven van de bij de berichtgeving door ondernemingen geïnteresseerde (groepen) van externe belanghebbenden. Tot slot wordt aangegeven aan welke aspecten ondernemingen in hun externe berichtgeving aandacht dienen te geven.

Het artikel heeft ten doel een schets te geven van de ontwikkeling van de verslaggeving gericht op inzicht in de vaststelling van de uitkeerbare winst naar berichtgeving over de activiteiten van een onderneming. Aan ontwikkelingen betreffende het winstbegrip wordt geen aandacht geschonken. Dat valt buiten het bestek van deze bijdrage.

2 De functie van de jaarrekening bij Limperg

In Limpergs de leer van Waarde en Winst staat centraal de vaststelling van de winst welke, zonder gevaar voor de continuïteit van de onderneming en voor vermindering van de persoonlijke welvaart van de winstgerechtigden, voor vertering vatbaar is. Deze winst is economisch gezien van zo'n overwegend belang, dat Limperg de aandacht vestigt op de economische betekenis van de in de jaarrekening vervatte periodieke winstberekening en op het gevaar van overschatting van die winst. 'Het beeld, dat de jaarrekening van het bedrijf van de uitkomsten van de produktie geeft, bepaalt het niveau van de verteringen, voor welke het inkomen uit de voortbrenging de grondslag vormt en aldus het peil van de welvaart, niet alleen van hen, die rechtstreeks in hun inkomen van die uitkomsten afhankelijk zijn, maar ook van hen, wier onveranderlijk inkomen in de vorm van het loon uit de opbrengsten van de produkten moet worden bestreden' (Verzameld Werk, deel VI, pag. 282).

De functie die de jaarrekening van de onderneming in het maatschappelijk bestel vervult, is volgens Limperg (pag. 282) van zo grote betekenis voor de welvaart van individu en maatschappij, dat de jaarrekening op ondubbelzinnige wijze en met juistheid de grootte van de winst dient te tonen. De jaarrekening wordt gevormd door het samenstel van balans en winstrekening (pag. 283). Over de toelichting bij beide onderdelen wordt niet gesproken, evenmin over het jaarverslag (voorheen directieverslag). De balans neemt bij Limperg een centrale plaats in. Deze geeft een beschrijving 'van de samenstelling van het kapitaal en van het vermogen'. De winstrekening beschrijft de bronnen van de winst/het verlies. De jaarrekening heeft als functie 'de vaststelling van de grootte van de winst en van het vermogen van de bedrijfs-huishouding'. Een scherpe scheiding tussen beide onderdelen, met voor elk verschillende regels acht Limperg ondoelmatig, aangezien zij 'elkaar technisch in hun uitkomst insluiten'. Zowel balans (grootte van vermogen) als winstrekening (grootte van de winst) geven het winstsaldo, 'het in de door de jaarrekening afgesloten periode in het bedrijf verworven inkomen'. Daarin schuilt het essentiële van de jaarrekening, 'datgene wat haar functie bepaalt'. Limperg acht economisch gezien slechts de laatste doelstelling essentieel. De economische functie van de jaarrekening en van de balans is dan ook de vaststelling van de grootte van het inkomen, want dit gegeven is economisch volstrekt nodig om een rationeel handelende producent de grootte van het inkomen, dat hij mag verteren, te doen kennen. Limperg erkent weliswaar dat de balans in de jaarrekening dienst doet voor het afleggen van rekening en verantwoording, doch stelt dat dit uit economisch gezichtspunt 'slechts bijkomstige en incidentele, hoezeer ook nuttige en rationele' diensten zijn. Van een rekenschapsfunctie van de jaarrekening wil Limperg kennelijk niets weten.

Interessant voor de positie van het onderdeel van de bedrijfseconomie waarin aandacht aan de opstelling van de jaarrekening (in hoofdzaak de balans) wordt besteed is het volgende citaat uit het Verzameld Werk van Limperg (pag. 284).

'Wettelijke voorschriften, boekhoudkundige regels, contractuele bepalingen omtrent de samenstelling van de balans en in het bijzonder omtrent de waar-

debepaling hebben voor ons probleem in beginsel geen betekenis. Zij hebben waarde voor vergelijkende studie en als onderwerp van kritiek. Wettelijke voorschriften kunnen nodig zijn voor de bescherming van de maatschappij, zij zijn in het bijzonder nodig of nuttig als algemene regelen voor het economisch verkeer, maar ze kunnen uitkomsten veroorzaken die afwijken van wat in het algemeen of in een bijzonder geval economisch rationeel is'.

3 Verruiming van de aandacht

Uit de hierboven summier weergegeven hoofdpunten uit de theorie van Limperg komt een beeld naar voren dat correspondeert met het door Traas (1975, 1981) beschreven 'gesloten model' of 'klassieke model' van de onderneming.² Afhankelijk van de visie die men op de onderneming kan hebben onderscheidt Traas drie modellen ieder met een eigen inhoud en consequenties voor de verslaggeving. De inhoud van de verslaggeving wordt bepaald door de antwoorden op de vragen *aan wie* en *waarover* de onderneming verantwoording is verschuldigd.

Van origine werd de onderneming gezien als een verlengstuk van de eigenaar. Niet de onderneming, maar het belang van de eigenaar staat daarbij centraal. Deze visie op de onderneming wordt aangeduid met de term het 'bezitsmodel'. Voor de verslaggeving impliceert deze visie dat alleen verantwoording wordt afgelegd aan de eigenaar over het belang van die eigenaar: het door hem in de onderneming ingebrachte (eigen) vermogen (bezittingen minus schulden). Het centrale overzicht in de verslaggeving is de balans. De verslaggeving is gericht op het verschaffen van inzicht in de mutaties die zich in het bezit (eigen vermogen) van de eigenaar voordoen.

Door de opkomst van grotere, rechtspersoonlijkheid bezittende ondernemingen, met een duidelijke scheiding tussen leiding en eigendom, krijgt de onderneming een zelfstandig karakter. Traas (1975, pag. 24) noemt dit het klassieke model van de onderneming als zelfstandige eenheid. De onderneming is nu gescheiden van de eigenaars en leidt een eigen onafhankelijk bestaan. Wel wordt zij op een min of meer intensieve wijze door de eigenaren gecontroleerd. De kern van de onderneming is niet langer het belang van de eigenaar, maar het productie-apparaat. De inzet van dit apparaat heeft tot doel het verwerven van een inkomen.

Het accent in de verslaggeving verschuift van de balans (het bezit) naar de resultatenrekening (het inkomen). In de verslaggeving richt de aandacht zich nu primair op de vraag of na instandhouding van dit productie-apparaat de ondernemingsactiviteiten nog een overschot hebben opgeleverd dat aan de eigenaren kan worden uitgekeerd (in termen van Limperg het verteerbaar inkomen).

Naast het kenbaar maken van dit verteerbaar inkomen, dient aan de eigenaren inzicht te worden gegeven in de financiële positie van de onderneming, teneinde beoordeling van de kredietwaardigheid mogelijk te maken. Ook dient de verslaggeving ertoe om de zakelijke relaties (o.a. de vreemd vermogensverschaffers, leveranciers) in staat te stellen zich een beeld te vormen betreffende de kredietwaardigheid en de winstgevendheid van de onderneming. Volgens Traas (1975, pag. 26) kunnen een – voldoende gedetailleer-

de – balans en resultatenrekening voorzien in de informatiebehoefte van de eigenaren en de zakelijke relaties. De visie op de onderneming als 'gesloten model' domineerde tussen de beide wereldoorlogen (vergelijk Traas, 1981, pag. 19), de periode waarin Limperg zijn 'imposant logisch bouwwerk' (Klant, pag. 35) oprichtte.

De ontwikkelingen die wel met de term de vermaatschappelijking van – met name – de grotere ondernemingen worden aangeduid hebben tot een veranderd denken over de plaats en de functie van de onderneming geleid. De onderneming wordt primair gezien als een 'open model'.³ Centraal in deze visie staat de gedachte dat de onderneming een sub-systeem is van het grotere systeem van de maatschappelijke voortbrenging als geheel. De onderneming levert niet alleen een bijdrage aan de welvaart en het welzijn van de direct bij de onderneming betrokkenen, maar de welvaart en het welzijn van de samenleving als geheel wordt in belangrijke mate (mede) bepaald door de onderneming. Als kern van de onderneming wordt in deze visie beschouwd de organisatie, zijnde het samenwerkingsverband (coalitie) van belanghebbenden in en bij de onderneming. Het begrip belanghebbenden wordt daarbij ruim geïnterpreteerd. Het betreft degenen die door het ondernemingsgedrag – op directe of op indirecte wijze – worden beïnvloed.⁴

De onderneming is primair een coalitie van mensen gericht op de vorming van materieel en immaterieel inkomen. Het productieapparaat vormt niet langer de kern van de onderneming. De levensvatbaarheid van de coalitie neemt nu de centrale plaats in. In het samenwerkingsverband participeren niet alleen de groepen van direct belanghebbenden, zoals aandeelhouders (de eigenaren), werknemers, managers, vreemd vermogensverschaffers, maar ook afnemers, leveranciers, de overheid en de gemeenschap (het publiek) in het algemeen, waaronder allerlei actiegroepen.

Het is de taak van de ondernemingsleiding (het management) om de coalitie in stand te houden. Het verstrekken van informatie aan alle groepen belanghebbenden over de gang van zaken van de onderneming is een van de middelen daartoe. De onderneming is volgens het 'open model' niet uitsluitend verantwoordelijk voor de economische effectiviteit, maar voor de totale effectiviteit van haar doen en laten binnen het grotere systeem van de samenleving als geheel (vergelijk Traas 1981, pag. 23).

De Externe Berichtgeving dient derhalve inzicht te verstrekken in de totale effectiviteit van de onderneming voor de gemeenschap. Traas (1975, pag. 28) heeft gewezen op de moeilijkheden die daarbij rijzen. 'Informatie verschaffen over de effectiviteit betekent inzicht geven in de relaties tussen de door de ondernemingsleiding geleverde prestaties en de daarvoor geldende doelstellingen'. De doelen van de gemeenschap zijn echter onduidelijk. De doeleinden die men veelal kent betreffen die van afzonderlijke groeperingen belanghebbenden, welke partieel van aard zijn, soms elkaar overlappend, vaak tegengesteld aan elkaar. Daarnaast blijkt niet altijd vast te staan wie tot die groeperingen belanghebbenden behoren en wie niet. Ten aanzien van dit laatste wordt in een rapport van het Limperg Instituut (pag. 26) het probleem gesignaleerd dat 'wanneer naast een aantal individueel betrokkenen

zich ook een vertegenwoordiging van deze groep aandient. Blijkens ervaring stemmen verwachtingen en wensen van de individueel betrokkenen en van hun vertegenwoordigers niet altijd overeen'.

De totale effectiviteit bestaat naast de financieel-economische effectiviteit, uit de sociale en uit de maatschappelijke effectiviteit. Gezien de hierboven gesignaleerde problemen rondom de verantwoording aan de gemeenschap die de onderneming verschuldigd is over haar totale effectiviteit, zal de onderneming zich in haar Externe Berichtgeving vooralsnog dienen te richten op de informatiebehoeften die leven bij de verschillende groeperingen belanghebbenden. Dit impliceert dat het ten aanzien van verschillende groeperingen belanghebbenden niet zo zeer gaat om het afleggen van verantwoording, maar om het verschaffen van informatie die voorziet in de bij die groeperingen bestaande behoefte aan inzicht omtrent het doen en laten van de onderneming. De inhoud van de berichtgeving zal derhalve dienen te veranderen.

De conclusie uit deze samenvatting van de historische fasen in de ontwikkeling van het denken over de onderneming is dat het deelgebied van de bedrijfseconomie dat traditioneel wordt aangeduid als de leer van Waarde en Winst niet langer in staat is om de verslaggevingsproblematiek van de ondernemingen aan (externe) belanghebbenden adequaat te behandelen. De leer van Waarde en Winst is geëvolueerd tot het uitgebreide probleemgebied van de Externe Berichtgeving. Daarin gaat het naast vraagstukken van de waarde- en de winstbepaling van ondernemingen om de problemen van de informatieverstrekking aan externe belanghebbenden. Met name gaat het daarbij om de vraag welke informatie in het kader van de periodieke berichtgeving moet worden verstrekt. Andere disciplines dan de traditionele (klassieke) bedrijfseconomie gaan dan ook mede een rol spelen bij de oplossing van problemen die tot het vakgebied van de Externe Berichtgeving behoren (vergelijk Bindenga, 1986, pag. 9; Bindenga, 1987, pag. 11 en 12; Klaassen en Bak, 1987, hoofdstuk 1). Feenstra (1985) voegt daar aan toe de verwevenheid tussen de externe gegevensverstrekking en de besluitvorming van belanghebbenden, een deelgebied van de cognitieve psychologie.

4 Ontwikkelingen in wet- en regelgeving

Volgens Limperg hebben wet- en regelgeving in beginsel geen beslissende betekenis voor de verslaggeving door ondernemingen. Wettelijke voorschriften e.d. hebben volgens Limperg waarde voor vergelijkende studie en als onderwerp van kritiek. Zij kunnen nodig zijn voor de bescherming van de maatschappij.

Hoewel de laatstgenoemde standpunten van Limperg in het huidige tijdsbestek nog steeds geldigheidswaarde hebben – de wetgeving inzake de verslaggeving vormt regelmatig onderwerp van kritiek – zullen heden ten dage slechts weinigen van mening zijn dat wet- en regelgeving geen betekenis voor de verslaggeving hebben.

De ontwikkelingen betreffende de wet- en regelgeving inzake de verslaggeving sinds de periode waarin Limperg zijn standpunten bepaalde kunnen

worden getypeerd als een van 'vrijheid naar gebondenheid', van een zeer beperkte wetgeving ten tijde van Limpergs werk, slechts een artikel, namelijk artikel 42 in het Wetboek van Koophandel, waarin slechts aanwijzingen voor de samenstelling van de actiefzijde van de balans werden gegeven via de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen uit 1971 naar de thans vigerende wet, neergelegd in Titel 8 boek 2 BW, tot stand gekomen als gevolg van de aanpassing van de nationale wetgeving aan de vierde richtlijn van de Raad van Europese Gemeenschappen.

In de periode kort na de Tweede Wereldoorlog heeft ook het bedrijfsleven zelf reeds het belang van een goede verslaggeving ingezien. Van de zijde van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden zijn in een tweetal rapporten (1955 en 1962) aanbevelingen gedaan omtrent de verslaggeving (inhoud en vorm van de jaarrekening) van industriële naamloze vennootschappen. In ongeveer dezelfde periode wordt er vanuit de politiek aandrang uitgeoefend op de wetgever om over te gaan tot een wettelijke regeling van voorschriften voor de verslaggeving door ondernemingen. In de rapporten van de Wiardi Beckman Stichting (1959) en de Teldersstichting (1962) wordt, in het kader van een herziening van het vennootschapsrecht, een verbetering van de wettelijke jaarverslaggevingsvoorschriften bepleit.

Naast de thans geldende (meer) gedetailleerde wettelijke regelingen zijn er twee andere bronnen waaruit normen voor het opstellen van jaarrekeningen voortvloeien, namelijk de jurisprudentie gebaseerd op de rechtspraak van de Ondernemingskamer inzake rechtsgeschillen over de jaarrekening en de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving. In deze laatste zijn verwerkt de in de Nederlandse praktijk aanvaardbaar geachte internationale 'accounting standards'.

5 Gebruikers van externe berichtgevingsinformatie

In de verslaggevingstheorie – in feite externe berichtgevingstheorie – worden drie benaderingswijzen onderscheiden (zie Schreuder 1982, Klaassen 1976):

- 1 de klassieke (ook wel axiomatiche) benadering;
- 2 de besluitvormingsgerichte (gebruikers-)benadering;
- 3 de informatie-economie ('information economics')

In de *klassieke benadering* wordt de relevante informatie, die in de externe berichtgeving dient te worden opgenomen, bepaald door op inductieve of op deductieve wijze afgeleide grondslagen. Limpergs leer van Waarde en Winst kan tot deze benaderingswijze worden gerekend.

De in de Externe Berichtgeving op te nemen relevante informatie volgens de *besluitvormingsgerichte benadering* wordt afgeleid uit de wensen of het gedrag van de gebruikers van de externe berichtgevingsinformatie.

De *informatie-economie-benadering* beschouwt informatie als een economisch goed, dat wordt gekenmerkt door een opbrengst- en een kostenaspect. Informatie wordt als relevant beschouwd indien zij opbrengsten kan genereren.

Tot in de jaren zestig domineerde in de berichtgevingstheorie de rekenschapsfunctie ('stewardship') van het jaarverslag (en van het management), naast het concept van de vaststelling van de uitkeerbare winst.

In de rapporten van de Raad van de Werkgeversverbonden staat de rekenschapsfunctie nog centraal. Omtrent het afleggen van verantwoording tegenover andere maatschappelijke groeperingen dan aandeelhouders kan 'wegens het ontbreken van het recht op rekenschap' (1962, pag. 9) niet worden gesproken. In het rapport van de Teldersstichting (pag. 314) uit men zich in soortgelijke zin. Hoewel de verantwoordingsfunctie ook in het rapport van de commissie Verdam uitsluitend is gericht op 'degenen die ... risicodragend, kapitaal ter beschikking hebben gesteld' (pag. 23 en 24) acht deze commissie een ruime informatie aan andere maatschappelijke groeperingen waaronder het 'algemeen belang' van groot belang. In de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen (1970) is een ruimer standpunt ingenomen, hetgeen blijkt uit de instelling van de Ondernemingskamer, waar iedere belanghebbende een onderneming terzake van haar jaarrekening kan dagvaarden. De Ondernemingskamer heeft het begrip belanghebbende ruim geïnterpreteerd gezien de verschillende procedures: werknemers (Batco), oud-directeuren (Sijthoffers), potentiële aandeelhouders (KSH), polishouders (Ardanta) e.d.

In Burgerts functie-omschrijving (pag. 188) van de Externe Berichtgeving staat het vaststellen van de uitkeerbare winst nog primair, gevolgd door de rekenschapsfunctie. Als derde functie noemt Burgert 'het geven van informatie aan de kapitaalmarkt in verband met haar functie'.

Onder meer als een consequentie van de veranderingen door wet- en regelgeving treedt er aan het eind van de jaren zestig, begin jaren zeventig een verschuiving op van 'economic income measurement to an informational approach' (Beaver, pag. 2).

Deze verschuiving is mede tot stand gekomen als resultaat van het proces van vermaatschappelijking. Het besef begint door te dringen dat verschillende groeperingen belanghebbenden bij een onderneming de invloed onderkennen van de keuze van de financiële verslaggevingsvereisten. Waar in de visie van het gesloten (klassieke) model van de onderneming de verslaggeving in belangrijke, zo niet uitsluitende, mate is bestemd om verantwoording af te leggen aan de aandeelhouders en de (eventuele) vreemd vermogensverschaffers omtrent de aanwending van de financiële middelen, zal de verslaggeving in de visie van het open model inzicht dienen te verschaffen in de bijdrage van de onderneming aan de welvaart en het welzijn van de pluriforme samenleving (vergelijk Schreuder 1981). Brevoord (1978) spreekt in dit verband van een verschuiving waarbij de zienswijze van de *jaarrekening* als verantwoordingsdocument ten behoeve van aandeelhouders wordt gerelativeerd ten gunste van de zienswijze van het *jaarverslag* als informatiemiddel ten behoeve van de diverse groeperingen belanghebbenden.

Als gevolg van dit veranderingsproces dient de ondernemingsleiding met betrekking tot haar Externe Berichtgeving antwoord te geven op drie vragen: 1 aan *wie* dient informatie te worden verstrekt c.q. verantwoording te worden afgelegd?;

- 2 *waarover* dient informatie te worden verstrekt, m.a.w. welke informatiebehoefte hebben de gebruikers van de Externe Berichtgeving?;
- 3 in *welke vorm* en met welk medium wordt in de informatiebehoefte van de gebruikers voorzien?

De in het begin van deze paragraaf genoemde besluitvormingsgerichte benadering biedt een raamwerk voor de beantwoording van deze drie vragen.

Binnen deze benadering zijn twee varianten te onderscheiden:

- a een *theoretische*, gericht op de beslissingsmodellen die door gebruikers worden gehanteerd in hun besluitvormingsproces;
- b een *empirische*, waarbij de wensen en de gedragingen van de gebruikers centraal staan. Hierbij zijn twee stromingen in de literatuur te onderscheiden:
  - 1 het gebruikersonderzoek gericht op individuen;
  - 2 het zogenaamde 'marktonderzoek' gericht op collectiviteiten.

De theoretische, op beslissingsmodellen gebaseerde variant tracht de informatiebehoefte van gebruikers van Externe Berichtgeving af te leiden uit specifieke beslissingsmodellen. De relevantie van de informatie hangt daarbij af van de aan de beslissers toegeschreven beslissingsmodellen. De tot op heden ontwikkelde beslissingsmodellen hebben vooral betrekking op de wijze waarop beleggers hun beleggingsbeslissingen zouden moeten nemen (zie bijv. Revsine, 1973). Echter de doelgroep beleggers is heterogeen samengesteld, niet alleen naar omvang van hun belegging (individuele beleggers versus pensioenfondsen) maar ook naar mate van risico-afkeer, aspiratieniveau e.d. Erkenning van deze heterogeniteit doet een veelheid van doelgroep-specifieke beslissingsmodellen ontstaan. De theorie is echter nog niet in staat gebleken adequate beslissingsmodellen te ontwikkelen waaruit blijkt welke informatie voor de doelgroep beleggers (maar ook andere groeperingen belanghebbenden) relevant is (zie ook Feenstra 1985).

Het empirisch georiënteerde gebruikersonderzoek gericht op individuen heeft de laatste decennia sterk in de belangstelling gestaan. Door middel van enquêtes en interviews is getracht inzicht te krijgen in de opvattingen van gebruikers van jaarverslagen. Veel van deze onderzoeken hebben zich beperkt tot een categorie gebruikers, namelijk de aandeelhouders (zie o.m. Lee & Tweedie 1975 en 1981; Wilton & Tabb 1978; Epstein 1975; Baker & Haslem 1973; Chenhall & Juchau 1976, Curtis 1982; Chang & Most 1977). Voorts zijn er enkele onderzoeken waarbij verschillende gebruikersgroeperingen zijn benaderd (Chandra, 1974: accountants en financiële analisten; Benjamin & Stanga, 1977: kredietbeoordelaars van banken en financiële analisten; Firth, 1978: financiële directeuren, financiële analisten, kredietbeoordelaars van banken en accountants; Chang, Most & Brain, 1983: individuele beleggers, institutionele beleggers en financiële analisten). Uit dit – summier – overzicht blijkt duidelijk dat de buitenlandse onderzoeken betrekking hebben op vooraf geselecteerde gebruikersgroeperingen, waarbij het accent veelal heeft gelegen op aandeelhouders (beleggers).

Ook in het eerste onderzoek naar de opvattingen van gebruikers van finan-

ciële jaarverslagen in Nederland ligt het accent op de gebruikerscategorie aandeelhouders (Ankum & Dekker, 1980).

Klaassen en Schreuder (1980) trachtten verschillende niet vooraf geselecteerde gebruikersgroeperingen te bereiken. Deze werden gevraagd zichzelf in bepaalde gebruikerscategorieën in te delen (zie pag. 23 en 24). In een soortgelijk onderzoek onder gebruikers van financiële verslagen in de verzekeringsbranche volgden Ankum & Dekker (1983) een zelfde benadering.

Het empirisch georiënteerd gebruikersonderzoek gericht op collectiviteiten (het zogenaamde 'marktonderzoek') richt de aandacht op het marktgedrag van gebruikers van informatie, zoals dat tot uiting komt in de koersen van de aandelen van ondernemingen. Deze onderzoeken zijn veelal verricht ter toetsing van (drie varianten) van de 'efficiënte markthypothese', waarbij vooral de semi-stringente variant van belang is. Deze houdt in dat de marktprijzen (beurskoersen) alle publiekelijk beschikbare informatie bevatten. Een consequentie is dat financiële jaarverslagen weinig of geen nut hebben, omdat de informatie die deze jaarverslagen bevatten reeds eerder in de koersen zijn verwerkt.

Uit de gebruikersonderzoeken gericht op individuen komt daarentegen een geheel ander beeld naar voren. Zowel Klaassen en Schreuder (pag. 29) als Ankum en Dekker (1983, pag. 12) constateren dat ruim 85% van de respondenten ter algemene oriëntatie kennisnemen van jaarverslagen van Nederlandse ondernemingen. De financiële jaarverslagen blijken voor de gebruikers wel degelijk nut te bezitten. Hines (1982) constateert dienaangaande een 'anomaly'. Dit nut kan zijn gelegen in een bevestiging van reeds bekende informatie. Anderzijds zou de uit de jaarverslagen verkregen informatie aanleiding kunnen geven om de parameters in de door de desbetreffende gebruikers gehanteerde beslissingsmodellen te herzien.

6 Gebruikers en informatiebehoefte

Zowel de ontwikkelingen van wet- en regelgeving op het terrein van de Externe Berichtgeving als het proces van vermaatschappelijking van ondernemingen maken duidelijk dat ondernemingen in hun berichtgeving niet langer kunnen volstaan met de weergave van de periodieke vaststelling van hun resultaat en hun financiële positie en dat de berichtgeving niet langer kan worden beperkt tot de uitkeerbare winst. De huidige berichtgeving dient zich ook te richten tot andere groeperingen belanghebbenden die informatie behoeven over het doen en laten van de onderneming.

Het aantal bij de onderneming op enigerlei wijze betrokken groeperingen wordt groter. Daarnaast is de vraagzijde ten aanzien van informatievoorziening weinig homogeen. Klaassen en Bak stellen dienaangaande 'er zijn verschillende groeperingen ... waarvan de belangstelling voor de gang van zaken verschilt al naar gelang hun relatie met een bepaalde organisatie'.

Een ander probleem is dat er omtrent de informatiebehoefte van deze gebruikers relatief weinig bekend is. Uit het eerder genoemde empirisch gebruikersonderzoek is onze kennis omtrent de kenmerken, de gebruikers, hun leesgedrag, de opvattingen over het belang van onderdelen van en

informatie-elementen in de jaarverslagen voor te nemen beslissingen, hun oordelen over de volledigheid en toereikbaarheid van de verstrekte informatie toegenomen. Het beeld dat uit deze onderzoeken naar voren komt wordt door Schreuder (1982, pag. 140) als 'verrassend uniform' gekwalificeerd. Feenstra (pag. 108) daarentegen is van mening dat algemene conclusies eigenlijk niet kunnen worden getrokken, terwijl voorts het onderkennen van structuur 'in het caleidoscopisch geheel van vraagstellingen problematisch is'. Hij acht dit een gevolg van het ontbreken van een theoretisch kader op het desbetreffende terrein. Hoewel Feenstra helaas moet constateren dat theorievorming in het kader van laboratoriumexperimenten relatief zwak ontwikkeld is (pag. 114) gaat zijn voorkeur uit naar deze methode van onderzoek boven die door middel van enquêtes en interviews (zie pag. 129).

De onderneming volgens het open model zal volgens Traas (1975, pag. 29) informatie dienen te verschaffen over:

- a de economische effecten van haar activiteiten en de economische positie die zij inneemt;
- b het nakomen van haar sociale en maatschappelijke verantwoordelijkheden.⁵

Traas meent, in navolging van verschillende Amerikaanse auteurs, dat de berichtgeving over de economische aspecten en over de financiële positie van de onderneming dient te worden aangesloten op de beslissingsmodellen van die belangengroepen die aan de verslaggeving gegevens ontleen voor hun besluitvorming.

Deze wijze van berichtgeving sluit logisch aan op de theorie van het intern ondernemingsgedrag, waarbij de beslissing van de belanghebbende om zijn relatie met en bijdrage aan de onderneming te continueren afhankelijk is van de 'vergoedingen' die hem worden geleverd c.q. in het vooruitzicht worden gesteld.⁶ Traas (1975, pag. 33) bepleit dan ook dat de financieel-economische berichtgeving wordt uitgebreid met een overzicht van herkomst en besteding van middelen en met een overzicht van vorming en verdeling van toegevoegde waarde.

Doel van de publikatie van deze financieel-economische gegevens is niet alleen de beoordeling (vanuit de optiek van de belanghebbenden) van het in de verslagperiode gevoerde beleid, maar ook het bieden van de mogelijkheden tot het vormen van toekomstverwachtingen. Het in de berichtgeving door ondernemingen opnemen van toekomstinformatie is derhalve gewenst.⁷ Ook dit vormt een logische consequentie van de visie op de onderneming als 'open' ofwel 'coalitie' model. De toekomstinformatie heeft tot doel de belanghebbenden in staat te stellen hun beslissing over het continueren van de relatie met de onderneming te kunnen funderen.

Omtrent dit eerste onderdeel – informatie over de economische effecten – constateert Traas in zijn inleiding ter gelegenheid van de uitreiking van de Sijthoffprijs 1987 (zie F.D. 8 december 1987) dat de traditionele, voornamelijk financieel gerichte, verslaggeving een hoog niveau van vervolmaking heeft bereikt. Ondanks dit hoge niveau meent Traas dat er nog geen sprake is van een eindfase. Verdere ontwikkelingen zullen moeten plaatsvinden op andere terreinen dan in de afgelopen decennia. De traditionele financiële

verantwoordingsberichtgeving gericht op de kapitaalverschaffers dient met twee dimensies te worden uitgebreid, namelijk met:

- een beslissingsondersteunende berichtgeving aan beleggers;
  - een beleidsgerichte berichtgeving bestemd voor alle belanghebbenden.
- Op beide terreinen valt nog veel te ontwikkelen, de algemeen geaccepteerde regels zijn hier gering. Beide dimensies zijn gelijkwaardig.

De wensen van Traas betreffende de *beslissingsondersteunende* berichtgeving gaan enerzijds in de richting van het harder maken van de informatie in de toekomstparagraaf met daarin duidelijke – ondubbelzinnige – winstprognoses. Hierdoor wordt het de besluitvormers mogelijk gemaakt een eigen oordeel te vormen. Met name in turbulente tijden wil de besluitvormer niet uitsluitend afgaan op prognoses van anderen. Anderzijds dient ten behoeve van de besluitvormers inzicht te worden gegeven in het ‘kasgenerend vermogen’ van de onderneming. Het overzicht van herkomst en besteding van middelen biedt hiertoe de mogelijkheid, mits deze correspondeert met echte geldstromen en zich niet beperkt tot een overzicht van balansmutaties. Tevens acht Traas het van belang dat een goed inzicht in de gevoeligheid van de onderneming voor valutaschommelingen wordt gegeven. In de huidige wet- en regelgeving zijn nog geen voorschriften opgenomen waarmee inzicht wordt gegeven in de valutarisico’s die de onderneming loopt. Traas is voorstander van een overzicht waaruit zowel van de transactie-exposure in de belangrijkste valuta als van de zogenaamde ‘translatie-exposure’ blijkt. In de toelichting zou aandacht aan het indirecte valutarisico kunnen worden besteed.⁸ Voorts acht hij het van belang dat inzicht wordt geboden in de mate van aanpasbaarheid van de kosten aan veranderingen in de afzet (‘operating leverage’) en dat informatie wordt gegeven over de relatie operationele en strategische kosten (o.a. investeringen in software).

De *beleidsgerichte* informatie voor alle belanghebbenden heeft als kern een strategische diagnose, die globaal aangeeft waar de onderneming in haar belangrijke produkt/markt-combinaties/gebieden staat en wat de sterke en minder sterke punten dienaangaande zijn. Ook de daarbij behorende beleidlijnen voor de toekomst zouden kunnen worden uiteengezet.

De door Traas (1975, 1981, F.D. 1987) deductief uit het proces van vermaatschappelijking afgeleide wensen betreffende de inhoud van de berichtgeving zijn nog voornamelijk van financieel-economische aard en hebben veelal betrekking op de beslissingsondersteunende informatie. Deze informatie speelt hoofdzakelijk een rol voor die groeperingen belanghebbenden wier relatie met de onderneming vooral een financiële is. De beleidsgerichte informatie is volgens Traas (zie F.D.) van belang voor alle belanghebbenden. In zijn uitwerking beperkt Traas zich tot een strategische diagnose. Naast de zo even genoemde groeperingen belanghebbenden zullen afnemers en leveranciers geïnteresseerd zijn in deze informatie. Ook voor de werknemers is deze informatie interessant, vooral bezien vanuit hun belang bij de continuïteit van de onderneming en de daaruit resulterende werkgelegenheid. Het merendeel van beide groepen van informatie wordt verstrekt door mid-

del van het (financiële) jaarbericht, dat daarmee echter een bredere optiek heeft gekregen dan voorheen het geval was. De financiële berichtgeving evolueert daarmee tot maatschappelijke berichtgeving.

Een deel van de beleidsgerichte informatie zal echter in belangrijke mate niet-financieel-economisch van aard zijn. Eerder (1975) heeft Traas deze beleidsgerichte informatie als zijnde van belang in het kader van de berichtgeving over de sociale verantwoordelijkheid van de onderneming genoemd. Omtrent juist voor de belanghebbende groepering werknemers van belang zijnde andere niet-financieel-economische informatie uit Traas zich niet tijdens de Sijthoffprijsuitreiking.

Eerder heeft hij dat wel gedaan (1975 en 1981).

Betreffende het tweede onderdeel – de sociale verantwoordelijkheid – waarover in de Externe Berichtgeving informatie moet worden verstrekt, signaleert Traas in 1975 (pag. 34 en 35) dat, vanwege het gebrek aan duidelijke regels, de vorm en inhoud van de berichtgeving vanuit de praktijk moet groeien.

Als deelterreinen die in de berichtgeving dienen te worden bestreken noemt hij:

- het werkklimaat in de onderneming (sociaal beleid);
- de invloed die de onderneming uitoefent op de omgeving (lucht- en waterverontreiniging, recycling e.d.);
- de aard van de productie en diensten die worden voortgebracht en de bijdrage aan welvaart en welzijn die men daarmee denkt te leveren (o.a. produkt- en assortimentsbeleid).

Voor de werknemers is informatie over het door de onderneming gevoerde en te voeren sociale beleid van belang. Deze informatie wordt thans nog in de vrij traditionele vorm van het sociale jaarverslag verstrekt. Van Hoorn en Dekker (1979) hebben onder meer geschetst dat beginnende met de opneming in het directieverslag (als onderdeel van het financiële jaarverslag) van dankwoorden gericht aan het personeel, via min of meer summier sociale paragrafen in dit directieverslag een vorm van sociale berichtgeving tot stand is gekomen. Schreuder (1981) heeft bepleit dat in een moderne vorm van sociale berichtgeving naast de gebruikelijke situationele indicatoren belevingsindicatoren worden opgenomen.⁹ Door Dekker en Jetten (1986) is empirisch aangetoond dat het theoretisch concept van Schreuder praktisch uitvoerbaar is. De meest recente juryrapporten voor de PW-prijs voor het Beste Sociaal Jaarverslag signaleren dat de sociale berichtgeving in Nederland een min of meer uniform karakter heeft gekregen. Tevens neemt deze jury waar dat in de (financiële) jaarberichten de sociale paragraaf qua inhoud en omvang toeneemt. Voor verschillende andere groeperingen belanghebbenden (aandeelhouders, vreemd vermogensverschaffers e.a.) kan de inhoud van het sociale jaarverslag c.q. van deze sociale paragraaf evenzeer van belang zijn. Uit informatie over het gevoerde en te voeren sociale beleid, gekoppeld aan de perceptie van dit beleid bij de werknemers, kunnen indicaties worden afgeleid voor de continuïteit. Een onderneming waar het personeel het sociale beleid als eerlijk en op z'n minst als aanvaardbaar

beschouwt, zal minder snel met arbeidsonrust worden geconfronteerd, hetgeen bevorderlijk is voor de continuïteit.

Ook informatie over allerlei andere maatschappelijk van belang zijnde aspecten zoals milieu, energie e.d. zijn van betekenis.

De maatschappelijke acceptatie van de onderneming en daarmee haar continuïteit kan afhangen van de informatie die de onderneming over deze aspecten verstrekt. Immers een onderneming, die als gevolg van verwaarlozing van haar maatschappelijke verantwoordelijkheden door de samenleving als geheel niet langer wordt geaccepteerd, kan worden geconfronteerd met diverse acties van de kant van verschillende belanghebbenden-groeperingen. Dergelijke acties kunnen de continuïteit van de onderneming in gevaar brengen. Informatie over het door de onderneming gevoerde en te voeren beleid betreffende dergelijke aspecten is van belang zowel voor de besluitvormers als voor andere belanghebbenden.

Vanuit het standpunt dat de onderneming in haar berichtgeving informatie over de totale effectiviteit van haar doen en laten dient te verstrekken, zullen zowel de sociale informatie als de milieu/omgevingsinformatie (maatschappelijke informatie) onderwerpen zijn waaraan in de externe berichtgeving aandacht dient te worden besteed. Door Dekker (1981) en Bakker et al. (1984) is vastgesteld dat de berichtgeving over de maatschappelijke aspecten nogal summier is. Uitbreiding en verbetering van de informatie in de externe berichtgeving op deze terreinen en met de elementen die door Traas zijn bepleit zal leiden tot een berichtgeving die de kwalificatie 'maatschappelijk' verdient.¹⁰

7 Besluit

Sinds de periode waarin Limperg zijn (klassieke) leer van Waarde en Winst vorm gaf, is, door enerzijds het proces van vermaatschappelijking en anderzijds de ontwikkelingen in wet- en regelgeving, voor ondernemingen een verschuiving opgetreden van het geven van rekenschap aan een beperkte groep van belanghebbenden (de vermogensverschaffers) naar het geven van rekenschap en het verstrekken van informatie aan een rijk geschakeerde groep belanghebbenden. Niet langer is het doel van de verslaggeving uitsluitend het vaststellen van de uitkeerbare winst.

De (jaar)verslaggeving is geëvolueerd tot een externe, maatschappelijke berichtgeving, waarvan het financiële slechts een gedeelte vormt. Deze berichtgeving heeft ten doel te voorzien in een breed geschakeerde informatiebehoefte van diverse groeperingen belanghebbenden met uiteenlopende doelstellingen en interesses. Binnen deze berichtgeving blijkt het vakgebied van Waarde en Winst nog steeds van belang te zijn. Het is echter niet langer het enige onderdeel. Van een mono-discipline aanpak (bedrijfseconomie) kan in de huidige complexe maatschappij niet langer sprake zijn. Aan andere disciplines, zoals communicatiewetenschap, cognitieve psychologie e.a., naast wetgeving, zullen inzichten, technieken, onderzoeksresultaten e.d. dienen te worden ontleend om de zich voordoende problemen te kunnen oplossen. Voor verdere theorievorming op basis van een multidisciplinair empirisch onder-

zoek biedt het boeiende terrein van externe, maatschappelijke berichtgeving nog vele mogelijkheden en uitdagingen. Een analyse van de (karakteristieken van) gebruikers en van hun informatiebehoefte mag daarbij niet ontbreken.

Literatuur

- Ankum, L.A. en H.C. Dekker (1980), Aandeelhouder en jaarverslag, in: F.J. Ballendux et al. (red.) *Financiering en Belegging. Stand van zaken anno 1980*, Spruyt, Van Mantgem & De Does BV, Leiden.
- Ankum, L.A. en H.C. Dekker (1983), *Investors and the Corporate Report: some preliminary findings*, Research Memorandum 8311, Department of Economics, University of Amsterdam.
- Baker, H.K., en J.A. Haslem (1973), Information Needs of Individual Investors, *The Journal of Accountancy* 136, november, pp. 64-69.
- Bakker, T., H.C. Dekker en G. Dutman (1984), Maatschappelijke berichtgeving in Nederlandse financiële jaarverslagen: verslag van een empirisch onderzoek, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 58e jaargang, nr. 7 juli/augustus, pp. 282-296.
- Beaver, W.H. (1981), *Financial Reporting: An Accounting Revolution*, Prentice-Hall International, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Benjamin, J.J. and K.G. Stanga (1977), Differences in Disclosure Needs of Major Users of Financial Statements, *Accounting and Business Research*. Summer, pp. 187-192.
- Bindenga, A.J. (1987), *Inleiding tot de Externe Verslaggeving*. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Bindenga, A.J. (1986), *Het Dilemma van Vermogen en Resultaat*, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn.
- Brevoord, C. (1978), Externe informatievoorziening: naar een jaarbericht-nieuwe-stijl, *Economisch Statistische Berichten*. Jaargang 79, nr. 3181, pp. 1184-1190.
- Bruinessen, W. van (1986), De ontwikkeling van het begrip 'winst op basis van vervangingswaarde' in de verslaggevingsregels, In: Klaassen ... et al. (red.), *Maatschappelijke Berichtgeving*, Kluwer, Deventer, 1986, pp. 133-146.
- Burgert, R. (1967), Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening, *De Accountant*, september 1967, pp. 153-192.
- Chandra, G. (1974), A Study of the Consensus on Disclosure Among Public Accountants and Security Analysts, *The Accounting Review* 49, October, pp. 733-742.
- Chang, L.S. and K.S. Most (1977), Investor Uses of Financial Statement: An Empirical Study, *The Singapore Accountant*, vol. 12, pp. 83-91.
- Chang, L.S., K.S. Most and C.W. Brain (1983), The Utility of Annual Reports: An International Study, *Journal of International Business Studies*, Spring/Summer, pp. 63-84.
- Chenhall, R.H. and R. Juchau (1977), Investor Information Needs An Australian Study, *Accounting and Business Research*. Spring, pp. 111-119.
- Commissie Jaarverslaggeving van VNW, CSWV, KVV, VPCWN (1955), *Het Jaarverslag*, 's-Gravenhage.
- Commissie Ondernemingsrecht (1964), *Herziening van het Ondernemingsrecht* (rapport van de Commissie Verdam), 's-Gravenhage.
- Courtis, J.K. (1982), Private Shareholder Response to Corporate Annual Reports, *Accounting and Finance*, vol. 22. no. 2, November, pp. 53-72.
- Cyert, R.M., and J.G. March (1963), *A behavioral theory of the firm*. Prentice Hall, Englewoods Cliffs, New Jersey.
- Dekker, H.C. (1981), Huidige stand van zaken van de maatschappelijke berichtgeving, in: SMO, *Sociale Rekenschap*, Scheveningen 1981, pp. 53-92.
- Dekker, H.C. en J.W. Jetten (1986), *Maatschappelijke berichtgeving: een indicatorenbenadering*. Limperg Instituut, Amsterdam.
- Epstein, M.J. (1975), *The Usefulness of Annual Reports to Corporate Shareholders*, California State University, Los Angeles.

- Feenstra, D.W. (1985), *Oordeelsvorming rond de externe berichtgeving*, Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Firth, M. (1978), A Study of the Consensus of the Perceived Importance of Disclosure of Individual Items in Corporate Annual Reports, *International Journal of Accounting, Education and Research*, vol. 14, no.1, Fall, pp. 57-70.
- Het Financieele Dagblad* (1987), Jaarverslagen nog met twee dimensies uit te breiden, 8 december.
- Hines, R.D. (1982), The Usefulness of Annual Reports: the Anomaly between the Efficient Markets Hypothesis and Shareholders Surveys, *Accounting and Business Research*, autumn, pp. 296-309.
- Hoorn, Th.P. van (1979), *Enkele aspecten van beleidsvorming en beleidsverantwoording*, acad. proefschrift, Amsterdam.
- Hoorn, Th. P. van en H.C. Dekker (1979), *Sociale verslaggeving op een tweesprong?* Kluwer, Deventer.
- Jensen, M.C. and W.H. Meckling (1976), Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure, *Journal of Financial Economics*, October, pp. 305-360.
- Kalkman, S. (1986) Een proeve van een model voor externe berichtgeving, in: Klaassen... et al. *Maatschappelijke Berichtgeving*. Kluwer, Deventer, 1986, pp. 65-84.
- Klaassen, J. (1976), *Verslaggevingstheorie en Maatschappelijke Verhoudingen*, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn.
- Klaassen J., en H. Schreuder (1980), *Het financiële jaarverslag van ondernemingen. Een onderzoek onder gebruikers*. H.E. Stenfert Kroese B.V., Leiden/Antwerpen.
- Klaassen, J. en G.G.M. Bak (1987), *Externe Verslaggeving*. H.E. Stenfert Kroese B.V., Leiden/Antwerpen.
- Klant, J.J. (1979), Grandeur en zwakte van een systeem, in: *Reflecties op Limperg*, Kluwer, Deventer, 1979, pp. 33-42.
- Lee, T.A. and D. P. Tweedie (1977), *The Private Shareholder & The Corporate Report*. The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London.
- Lee, T.A. and D.P. Tweedie (1981), *The Institutional Investor and Financial Information*. The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London.
- Limperg jr., Th. (1937). De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf opgenomen in: *1924 MAB 1960*. pp. 245 e.v.
- Limperg jr., Th. J. (1964), *Bedrijfseconomie. Verzameld Werk*, deel I en VI, Kluwer, Deventer.
- Limperg Instituut (1984), *Periodieke berichtgeving door ondernemingen*. Amsterdam.
- March, J.G., and H.A. Simon (1958), *Organizations*, Wiley, New York.
- PW-jury, *Juryrapport PW-prijs 1986 en 1987 voor het beste sociaal jaarverslag*. Maandblad PW, Amsterdam.
- Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden (1962), *Verslaggeving verantwoording en voorlichting door de besturen van naamloze vennootschappen*. 's-Gravenhage.
- Revsine, L. (1973), *Replacement Cost Accounting*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Schreuder, H. (1981a), *Maatschappelijke verantwoordelijkheid en maatschappelijke berichtgeving van ondernemingen*. H.E. Stenfert Kroese B.V., Leiden.
- Schreuder, H. (1981b), Waarden en normen achter berichtgevingsvormen, in: SMO, *Sociale Rekenschap*, Scheveningen, PP. 36-52.
- Schreuder, H. (1982), Over de relevantie van informatie uit jaarverslagen, *Bedrijfskunde*, Jaargang 54, nr. 2, pp. 138-149.
- Teldersstichting, Geschriften van de Prof. Mr. B.M. (1962), *Open ondernemerschap. De groei van de onderneming en het vennootschapsrecht*. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
- Traas, L. (1975), Veranderde visies op de onderneming en hun consequenties voor de verslaggeving, in: J.W. van Belkum (red.) *De wet op de jaarrekening in perspectief*, Universitaire Pers Tilburg.
- Traas, L. (1981a), Ondernemingsvisies en maatschappelijke berichtgeving, in: SMO, *Sociale Rekenschap*, Scheveningen, pp. 18-35.
- Traas, L. (1981b), Over de noodzaak tot heroriëntering van de (klassieke) bedrijfseconomie, *De Accountant*, nr. 3, november pp. 146-155.

Watts, R.L. and J.L. Zimmerman (1986), *Positive Accounting Theory*, Prentice-Hall-International, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

Wiardi Beckman Stichting (1959), *De hervorming van de onderneming. Herziening van het vennootschapsrecht in verband met medezeggenschap in en toezicht op de onderneming*. NV De Arbeiderspers, Amsterdam.

Wilton, R.C. and J.B. Tabb (1978), An Investigation into Private Shareholder Usage of Financial Statements in New Zealand, *Accounting Education*, vol. 18, no. 1, May.

Noten

1 In bedoelde omschrijving is impliciet een stuk administratieve organisatie besloten.

2 In zijn bijdrage aan het liber amicorum aangeboden aan prof. drs. J.W. Schoonderbeek, stelt Van Bruinessen (pag. 136): 'het ondernemingsmodel dat Limperg in 1933 in hoofdzaak waarnaam is ... het bezitsmodel'. Van Bruinessen ondersteunt zijn stelling onder meer met een citaat uit de welbekende inleiding van Limperg tijdens de studievergadering van de beroepsorganisatie van accountants in 1936, getiteld 'De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van de waarde en winst in het bedrijf' (zie ook de bundels MAB).

Kenmerkend voor de verslaggeving in het 'bezitsmodel' is het verschaffen van inzicht in de mutaties die zich gedurende een verslagperiode in het bezit van de eigenaar voordoet. In dit model van de onderneming neemt de balans de centrale plaats in in de berichtgeving (zie Traas 1981).

Hoewel ook de balans in de theorie van Limperg centraal staat, dient deze balans om het verteerbaar inkomen vast te stellen en niet de mutaties in het bezit van de eigenaar.

3 Het open model van de onderneming ontstaat door een combinatie van de idee van de onderneming als open systeem (systeemtheorie) met elementen uit de theorie van het intern ondernemingsgedrag ('behavioral theory of the firm', March & Simon, 1958; Cyert & March, 1963) en met de 'stakeholders'- benadering uit de strategische planning-literatuur. Vergelijk Schreuder, 1981, pag. 34 en 35.

4 In zijn dissertatie heeft Schreuder (1981, pag. 35-37) deze belanghebbenden aangeduid als deelgenoten. Hij heeft deze deelgenoten onderverdeeld in deelnemers (participanten) en deelgenoten. De eerstgenoemden verlenen een min of meer actieve bijdrage aan het functioneren van de onderneming, de laatstgenoemden ondergaan slechts passief de invloed van het ondernemingsgedrag.

5 Sociaal en maatschappelijk worden hier niet als synoniemen gehanteerd. Met de term sociaal wordt hier bedoeld hetgeen betrekking heeft op het sociale beleid van de onderneming. Het betreft het beleid ten aanzien van de factor arbeid.

De term maatschappelijk refereert aan alle aspecten die hun neerslag hebben op de maatschappij als geheel. Onder andere vallen hieronder milieu- en omgevingsfactoren, evenals het beleid ten aanzien van vestigingen in landen waarmee de Nederlandse regering de handelsbetrekkingen niet bevordert.

6 In de 'agency-theory' wordt in dit verband gesproken over contracten tussen de 'agent' (belanghebbende) en de 'principal' (de eigenaar). Zie: Jensen & Meckling 1976; Watts & Zimmerman 1986.

7 In art. 391, lid 2 Boek 2 BW titel 8 zijn enige – summiere – voorschriften met betrekking tot het verstrekken van toekomst-informatie geregeld.

8 Van Hoorn bepleit in stelling 9 bij zijn proefschrift het apart weergeven van het effect van de onvolledige transfereerbaarheid van valuta's op de winst, de cash-flow en de liquiditeit van de onderneming (zie Van Hoorn, 1979).

9 Situationele indicatoren zijn telesheden die niet zijn gebaseerd op individuele belevingen. Zij registreren het voorkomen van verschijnselen. Belevingsindicatoren verwijzen naar de percepties, gevoelens, preferenties, houdingen e.d. van individuen of groepen van individuen.

10 In het liber amicorum voor Schoonderbeek heeft Kalkman een proeve van een model voor externe berichtgeving gegeven.

Het model bestaat uit drie onderdelen, te weten:

1 een basisoverzicht van informatiebehoefte; voor zeven groepen van gegevens, aansluitend op gebruikelijke informatiestromen, worden drie soorten informatie onderscheiden, basisinformatie, periodieke informatie en informatie bij bepaalde plannen of gebeurtenissen;

2 een overzicht van de informatiebehoeften van verschillende groepen gebruikers;

3 een lijst waarin de in het basisoverzicht gegeven informatiebehoeften worden gedetailleerd.

Een dergelijk model kan volgens Kalkman (pag. 72) de opsteller van externe berichten behulpzaam zijn bij de bepaling van de inhoud en de diepgang van zijn bericht.